

Gulip Małgorzata, *Nauczanie łączliwości składniowej czasownika jako element wychowania językowego dzieci z uszkodzeniami słuchu*, Lublin 2021, Wydawnictwo UMCS, ss. 448

Monografia autorstwa Małgorzaty Gulip jest próbą syntezy rozproszonych w wielu publikacjach informacji na temat opanowywania reguł składniowych czasownika przez dzieci z uszkodzeniami słuchu, uzupełnioną o badania własne, którymi objęto zarówno dzieci, jak i młodzież z ubytkami słuchu. Jako tło swoich rozważań Autorka słusznie przyjęła opis trudności językowych w sytuacji wielojęzyczności, gdyż opanowywanie języka przez dzieci z uszkodzeniami słuchu często przebiega według podobnych zasad, jak nauka języka obcego. Ponadto Małgorzata Gulip podjęła się niezwykle trudnego zadania wyznaczenia reguł nauczania łączliwości składniowej czasownika, prowadzonego w ramach wychowania językowego w przypadkach uszkodzeń słuchu. Wymagało to od Autorki zrekonstruowania systemu języka, zbudowania modelu jego funkcjonowania w sytuacji, gdy dziecko posługuje się resztkami słuchu uniemożliwiającymi mu naturalne nabywanie języka, aby ostatecznie opracować program opanowywania tego modelu w sytuacji terapeutycznej. Wyboru środków językowych Małgorzata Gulip słusznie dokonała dzięki wywodzącej się z glottodydaktyki zasadzie minimalizacji. Pozwala ona ustalić hierarchię zjawisk językowych i zastosować ją w procesie programowania języka, który z góry zakłada konieczność posiadania wiedzy o tym, czego należy uczyć dziecko z zaburzeniem mowy, a z czego na danym etapie można zrezygnować. Przystąpienie do minimalizowania zasobu językowego wymagało wcześniejszego ustalenia podstawowego zasobu leksykalnego polszczyzny w naturalnym procesie nabywania języka. Opracowanie zbioru czasowników najczęściej używanych przez dzieci polskojęzyczne pozwoliło Autorce uporządkować je według typów relacji składniowych, w jakie czasowniki te wchodzi z rzeczownikami, narzucając im formę fleksyjną. Zatem czasownik i jego cechy semantyczno-składniowe pozwoliły Autorce monografii dotrzeć do reguł odmiany rzeczownika. Koncepcję taką zaproponował w 1994 roku Profesor Stanisław Grabias (opublikował ją w zredagowanym przez siebie tomie *Głuchota a język*, w rozdziale zatytułowanym *Język w nauczaniu niesłyszących. Zasady programowania systemu językowego*). Małgorzacie Gulip udało się opracować jej zastosowanie w sytuacji najtrudniejszej – nauczania dzieci z uszkodzeniami słuchu.

Pierwszy rozdział monografii w całości poświęcony został teoretycznym zagadnieniom przyswajania języka przez dziecko, rozumianego jako współwystępowanie i wzajemne uzupełnianie się procesów akwizycji oraz uczenia się. Autorka przedstawiła wybrane teorie wyjaśniające proces rozwoju języka dziecka z perspektywy lingwistycznej i psychologicznej, omówiła stadia rozwoju mowy, by na koniec skupić się na opisie prawidłowości w nabywaniu przez dziecko sprawności składniowej. Rozdział stanowi zręczną syntezę polskich opracowań oraz wybranych badań obcojęzycznych na temat rozwoju mowy i języka dziecka i z powodzeniem może być wykorzystany dla celów dydaktycznych.

W rozdziale drugim znaleźć można krótki przegląd zagadnień dotyczących czasownika w języku polskim, począwszy od podstawowych ustaleń terminologicznych, poprzez charakterystykę

modeli opisu składniowego i związków składniowych czasownika we współczesnym językoznawstwie polskim. Rozdział zamyka omówienie metodyki nauczania składni języka polskiego jako obcego i drugiego, co jest niezwykle istotne w kontekście programowania językowego dzieci z uszkodzeniami słuchu i projektowania ćwiczeń łączliwości składniowej, których przykłady można znaleźć w ostatniej części książki.

W rozdziale trzecim na podstawie dostępnej literatury Autorka monografii starała się objaśnić przyczyny ograniczeń percepcji osób z uszkodzeniami słuchu oraz ich wpływ na opanowywanie mowy i języka, zarówno z perspektywy fonetyczno-fonologicznej, jak i z punktu widzenia percepcji form fleksyjnych wyrazów. Osobny fragment rozdziału został poświęcony opisowi strategii i metod wspierających rozwój świadomości fonologicznej i fonetycznej w terapii logopedycznej osób z uszkodzeniami słuchu.

Czwarty rozdział rozprawy został poświęcony omówieniu metodologicznych założeń przeprowadzonych badań. Ich przedmiotem stał się proces opanowywania związków składniowych czasownika przez dzieci i młodzież z uszkodzeniami słuchu. Autorka sformułowała teoretyczny, poznawczy i aplikacyjny cel badań oraz problemy badawcze. W celu ich realizacji przeprowadziła badania pilotażowe wśród uczniów trzech klas szkół specjalnych z wykorzystaniem testu łączliwości składniowej własnego autorstwa. Na podstawie wyłonionych reguł zaprojektowała zestawy zadań, których skuteczność sprawdziła w pracy z trójkiem dzieci z uszkodzeniami słuchu w różnym wieku. Zastosowała w tym celu metodę badań w działaniu oraz jakościową metodę studium przypadku. Materiał badawczy poddany analizom stanowiły: teksty zaczerpnięte z literatury językoznawczej z zakresu przyswajania składni dziecka, teksty mówione i pisane badanych dzieci z uszkodzeniami słuchu, źródła leksykograficzne oraz materiał zgromadzony z wykorzystaniem kilku narzędzi.

W piątym rozdziale monografii przedstawiono wyniki analizy jakościowej i ilościowej związków składniowych tworzonych przez osoby z uszkodzeniami słuchu, przeprowadzonej na podstawie opisanego powyżej materiału badawczego. Na podstawie zgromadzonej wiedzy z zakresu glotodydaktyki i językoznawstwa oraz badań własnych Małgorzata Gulip podjęła próbę oszacowania minimalnego zasobu leksykalnego czasowników, stanowiących około 20% ogólnego zasobu polszczyzny, wraz z ich łączliwością składniową. Opracowaną listę zamieściła w aneksie dołączonym do monografii. Tę część przeprowadzonych badań uważam za jedną z najbardziej wartościowych, tuż obok zasad i wskazówek tworzenia indywidualnych programów terapeutycznych dotyczących udostępniania dzieciom z uszkodzeniami słuchu reguł składni czasownika. Małgorzata Gulip stworzyła program przejrzysty, klarowny i uporządkowany w postaci pięciu okresów pracy logopedycznej. W pierwszym etapie pracy w mowie dziecka z uszkodzonym słuchem występuje kilkanaście słów, zwrotów i wyrażeń (w tym dźwiękonaśladowczych), wśród których 13% stanowią czasowniki. Rzeczownik występuje w mianowniku, bierniku, wołacz i dopełniacz w opozycji *jest : nie ma*. W drugim etapie pracy logopedycznej słownik obejmuje już około 100 leksemów, z czego 26 stanowią czasowniki, w głównej mierze ruchu, w określonych trybach, osobach i liczbie. Przybywa form biernikowych i dopełniaczowych, pojawiają się pierwsze przyimki. Zdanie charakteryzuje składnia pozycyjna: podmiot + orzeczenie. W trzecim etapie pracy zasób słownikowy obejmuje już 300 jednostek, z czego czasowniki stanowią około 20% (60 słów). W obrębie fleksji rzeczownikowej pojawiają się formy narzędnika i miejscownika liczby pojedynczej oraz biernika i dopełniacza liczby mnogiej, ustala się łączliwość rzeczownika z przymiotnikiem w zakresie związku zgody, rozwija się użycie pierwszych przyimków, a schemat zdania poszerza się o dopełnienie. W czwartym etapie pracy logopedycznej zasób słownikowy mieści się w przedziale 500–800 leksemów, gdzie czasowniki obejmują około 100–160 jednostek. Pojawia się ostatnia z form odmiany – 2 osoba liczby mnogiej, a także partykuły, formy strony biernej, nowe formy deklinacji rzeczownika, przybywa przyimków, składnia wzbogaca się o okolicznik i przydawkę. W ostatnim, piątym, etapie pracy logopedycznej słownik obejmuje już ponad 1000 słów z dwudziestoprocentowym udziałem

czasowników. Zakończony jest proces opanowywania odmiany przez osoby i czasy. Pojawiają się między innymi formy trybu przypuszczającego, imiesłowy, rzeczowniki odczasownikowe.

Przeprowadzona analiza pozwoliła Autorce stwierdzić, iż dzieci opanowują sprawności grammatyczne wystarczające do opanowania kompetencji językowej w stopniu podstawowym przy zasobach około 100–160 czasowników. Dodatkowo Małgorzata Gulip określiła, jakie reguły łączliwości składniowej są szczególnie trudne do przyswojenia dla dzieci z uszkodzeniami słuchu i w związku z tym wymagają specjalnych zabiegów logopedycznych, a także wskazała formy terapii sprzyjające skuteczności nabywania reguł łączliwości składniowej czasownika. Autorka rozprawy zaprojektowała również bogaty zbiór ćwiczeń relacji składniowych czasownika, dzięki którym możliwe jest jednoczesne opanowywanie reguł składniowych zdania pojedynczego, fleksji imiennej i werbalnej oraz zasad selekcji semantycznej nakazujących łączyć czasownik tylko z określonymi wyrazami imiennymi lub ich klasami. Ćwiczenie każdej z wymienionych sprawności z osobna nie miałyby sensu, bo nie dawałoby to szans na synchroniczne budowanie systemów językowego i komunikacyjnego w procesie dydaktycznym, czego świadomość miała Autorka monografii.

Podsumowując, pragnę podkreślić wysoką wartość naukową i pragmatyczną monografii Małgorzaty Gulip pt. *Nauczanie łączliwości składniowej czasownika jako element wychowania językowego dzieci z uszkodzeniami słuchu*. Szczególnie docenić należy użyteczność przeprowadzonych badań, które mogą być wykorzystane zarówno przez logopedów, psychologów, pedagogów, jak i rodziców dzieci z uszkodzeniami słuchu.

dr hab. Anita Lorenc, prof. UW
Uniwersytet Warszawski
Instytut Polonistyki Stosowanej
Zakład Logopedii i Emisji Głosu